

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI IRODALMAK

A horvátországi német kisebbségi múlt irodalmi emlékezete horvát nyelvi köntösben (L. Bauer, Sl. Šnajder, M. Jergović)

Cvetković-Sander, Ksenija – Sander, Martin: Koffermenschen, Donauschwaben, Partisanen. Das Bild der Deutschen in der neuen kroatischen Literatur. = Deutschlandradio 14.07.2017. – www.deutschlandfunkkultur.de ; Rostás Eni interjúja Miljenko Jergović-tyal = http://konyves.blog.hu/2017/09/09/miljenko_jergovic; Miljenko Jergović: Ott, ahol más emberek élnek = <http://www.litera.hu/hirek/miljenko-jergovic> (az oldalak elérése: 2017.10.30.)

A hitleri balkáni front feladása után berendezkedő titói Jugoszlávia könyörtelenül leszámol kisebbségi németiségével, s a meggyötört, elüldözött népesség emlékét is kiiktatja hosszú évtizedekre. A török hódoltság utáni magyarországi Habsburg-telepítések Trianonban elcsatolt peremeinek (Szlavónia) és szórványainak is ez a sorsa Horvátországban. A leszámolás nyomatakát csak növeli a birodalmi német érdekeket kiszolgáló usztasa bábállam kereteiben gyakorlattá vált kollaboráció. A lezáruló életvalóság, az egykor volt létproblematika menekült-körökből előlépő anyanyelvi tanúságtévők híján lényegében már az irodalmi emlékezet számára is elveszni látszott, mígnem hosszú lappangás után, igazán váratlan meglepetésképpen, horvát nyelvi köntösben kezdett megelevenedni. A rejtély kulcsa annak idején etnikai összefonódással létrejött családok leszármazottainak írói ambícióiban rejlik, melyek a nemzedéki számvetés igényével a családi emlékezet nyomába erednek. Sajátos jelenség tanúi vagyunk: a gyökerek akár két nemzedéken át is elevenek maradnak, s kedvező klímaváltozással felszínre is törnek. Esetünkben a jugoszláv összállam hanyatló időszaka s még inkább a

szétesése kínálta a megfelelő pillanatot. A riport szerkezetű rádióadás három párhuzamos, egymással a jelenben összeérő pályát mutat be, melyek törekvése a mai horvát irodalom egyik csomópontját jelzik. Az alkotópár szakértő tagja, K. Cvetković-Sander felkészültségét igazolhatja 2011-ben német nyelven megjelent, a pártállami Jugoszlávia nyelvpolitikai folyamatainak szentelt alapvetése: *Sprachpolitik und nationale Identität im sozialistischen Jugoslawien*.

Ludwig (Lujó) Bauer (*1941, Sisak) anyanyelvétől korán elszakított, szlavisztikai stúdiumot végzett, hosszú ideig sajtó- és kiadói területen tevékenykedő szerkesztő, oktató, szépirodalmi fordító, kezdetben gyermekíróként jelentkező szerző. Később kibontakozó elbeszélői pályáján az 1980-as évek elején foglalkoztatja először a világháborús eseményekbe belesodródó svábság vigasztalan sorsa. Fiktív szereplőkre írt „családkrónikáját” (*Kratka kronika porodice Weber*) egy-egy „kommunistaellenes” epizódja miatt (mint – Tito-partizán cselekményeként – egy ártalmatlan sváb honfitárs etnikailag motivált kivégzése) egészen 1990-ig nem tudja kiadatni. A tematika azután – most már a széles horizontú történelmi-emberi számvetés igényével – előkerül még egyszer a *Zavičaj, zaborav* c., a Frankfurti Könyvvásáron is bemutatott regényben (2010, megadott német címfordítások tükrében – *Heimat, Vergessen / Vergessene Heimat* – „Haza és feledés”), ahol is a regényfikció szerint a háborús antagonizmus a szüleit veszített és krajainai szerb családba befogadott sváb gyermek küzdelmes sorsában tükröződik. (Az édesapa SS-mundérban kerül a leendő nevelőapa fegyvere elé, aki ezt a titkot a gyerek előtt azonban mindvégig elhallgatja.)

Slobodan Šnajder (*1948, Zágráb) tulajdonképp dráma- és esszéíróként válik ismertté már a 70-es években, de publicisztikájával is széleskörű visszhangot vált ki, majd a háborús múlt, az usztasa-időszak örökségét faggatva nemzetközi hírnévre tesz szert *Hrvatski Faust* (1981) c. drámájával. A darab – a „Mephisto” c. magyar–német–osztrák film cselekményére emlékeztetően – egy zágrábi színházi Faust-előadás eseményei körül forog; a maga példázata a Faustot és Margitot alakító színészpár kivégzésével zárul. (Magyar szempontból tart számot érdeklődésre a *Confiteor*, Šnajder 1984-es, Sinkó Ervin életútját feldolgozó, az antifasiszta „Horvát Faust” antisztálinista párhuzamát kínáló dokumen-

tumdrámája. Mindkét mű olvasható magyar fordításban.) – Šnajder a titói időszakban baloldali elkötelezettségével lényegében rendszerhívó, egyes nyilatkozataiban ugyanakkor nyomatékkal megkérdőjelezi a horvátokkal kétszáz évig együtt élt, a 19. századi nemzeti mozgalmakban segédkezet nyújtó, de olykor még a Hitler-ellenes közdelemben is részt vállaló kisebbségi németiség háború végi, háború utáni elűzésének értelmét. Végül *Doba mjedi* (2015, a német címfordítása szerint – *Das eherne Zeitalter* – ,Vaskor’) c. regényével felzárkózik L. Bauer számvetés-kísérelétéhez. A családtörténetből merítő konstelláció szerint a sváb apa az SS kötelékében kerül a keleti frontra, és orosz fogságból, az ellenkező politikai oldalon álló anya pedig a partizán-harcokból tér vissza. Fiuk csak haláluk után kezd elgondolkodni a két, egymással szembe menő, majd újratalálkozó sors jelentésén.

A horvátországi, vagy pontosabban a horvát-boszniai sváb emlékezetet idéző triász harmadik, legfiatalabb tagja Miljenko Jergović (1966, Szarajevó), aki családjával a bosnyák fővárosban élt, itt átélve a jugoszláv háború első néhány esztendejét is. Néhány verseskötetet követően tulajdonképp az ostromlott város életéről tudósító *Sarajevski Marlboro* (1994; magyarul: Szarajevói Marlboro, 1999) kötetével teszi le névjegyét a horvát irodalomban. Jergović a családtörténet tanúsága szerint anyai ágon német származású: anyai dédnagyapja még a Monarchia idejében települ át mint vasúti hivatalnok a családjával az akkor még magyar délvidéki Bánságból Dubrovnikba, majd innen a jugoszláv korszak kezdetén Szarajevóba. 1950-ben bekövetkezett haláláig minden erejével igyekszik maga körül németül beszéltetni az együtt élő nemzedékeket. A más nemzetiségű (horvát, szlovén, szerb) vők elé is elengedhetetlen követelményként állítja, hogy használni tudják a nyelvet. Az usztasa-időszakban a legnagyobb természetességgel bújtatja az ellenállókat, amit utóbb nagy szerencséjére a javára is írnak a felszabadítók. Négy generáció metszetében a családhoz tartozók identitásválasztása a nyelvtől függetlenül egyre tétovább, esetlegesebb. Egy tévedés-terhes SS-kaland az usztasa-állam színterén ebben a családban is előfordul. A kor-regény műfaja felé fordulva mindez bőséges tematikát kínál az író számára, aki ezzel besorol L. Bauer és S. Šnajder sváb emlékezeti vonalába. Előbb az apa-figurát dolgozza ki rövidebb formában (*Otac,*

2010), majd jóval bővebb szövegterjedelem mellett, dokumentatív elemekkel gazdagítva visszanyúl a négy generációs körkép egészére (*Rod*, 2013). A művek a pályatársakéval rokon szellemben illúziótlanul idézi meg a család életén három háború, három politikai rendszer ártaimaival átgázoló, az idő vak logikáját követő történeti-politikai fordulatokat. – Jergović ma a horvát irodalom talán legkiemelkedőbb (már több más, a Balkánt érintő háborúkkal, a horvát holokauszttal stb. foglalkozó műve révén kiérdemelten M. Selimović-, Angelus-díjas) prózaírója. A németországi közönség érdeklődését érthető hangsúllyal váltja ki az említett két, családtörténeti látkörű alkotás német kiadása (*Vater*, 2015; *Die unerhörte Geschichte meiner Familie*, 2017). Mint kiegészítő információt fűzzük hozzá az elmondottakhoz: a fent tárgyaltak nem, de Jergović három másik regénye magyarul is megjelent (*Diófa-házikó*, *Gloria in excelsis*, *Ruta Tannenbaum*). Még korábban pedig szemelvényeket adott műveiből többek között a Híd, a Holmi, a Magyar Lettre Internationale. 2017-ben a Dunapest fesztiválon találkozott magyarországi közönségével. Idekapcsolódik a „konyves.blog.hu” interjúja, valamint a Litera irodalmi portálon közölt figyelemre méltó írásrészlet Csordás Gábor fordításában, mely beillenék akár a *Rod* c. mű részletének, vagy legalább annak a summáját adja. A Litera 2010-ben készített interjút az íróval.

Komáromi Sándor